

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 07.02.2022**Kabul:** 02.03.2022**Atıf:** Tarhan, Diler Ezgi. "Kerry ile Polemiği Bağlamında Frege'nin "Nitelik-Özellik" Ayrımının "Kavram-Nesne" Ayrımı Üzerinden Değerlendirilmesi," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 17 (Haziran 2022): 121-129. <https://doi.org/10.55256/temasa.1069574>

Kerry ile Polemiği Bağlamında Frege'nin "Nitelik-Özellik" Ayrımının "Kavram-Nesne" Ayrımı Üzerinden Değerlendirilmesi

Diler Ezgi Tarhan¹

ORCID: 0000-0003-3208-9962

DOI: 10.55256/TEMASA.1069574

Öz

Sembolik mantığın ve analitik felsefenin kurucusu olan Gottlob Frege'nin felsefesinde "kavram-nesne" ayrımı, kavramlar arası bir sınıflandırma üzerinden "fonksiyon-argüman" ayrımına uzanmaktadır. Sözkonusu ayrım, "kavram-kaplam" ilişkisi üzerinden "nitelik - özellik" ayrımının yapılmasını gerektirmiş ve bu ayrım sayesinde kavramların kendi aralarında da ayrı bir sınıflandırma yapılmıştır. Öyle ki kaplamı nesnelere oluşan "birinci düzey kavramlar", nesnelere bir özelliğine (*Eigenschaft*) yüklenirken; kaplamı kavramlardan oluşan "ikinci düzey kavramlar" ise kavramların bir niteliğine (*Merkmal*) yüklenmektedir. Dolayısıyla birinci düzey kavramların altına nesnelere düşmekte; ikinci düzey kavramlar ise birinci düzey kavramları içermektedir. İşte tüm bu Fregeci ayrımların, kavram ile nesne arasında belirgin bir ayrım yapılamamış olması nedeniyle bir anlam karmaşasına yol açtığı ve zaten kavram ile nesne arasında böylesine bir ayrımın da gereksiz olduğu kabulünden hareketle Kerry, Frege'nin *Aritmetik'in Temelleri* adlı eserindeki birçok düşüncesini eleştirmektedir. İşte bu makaleyle yapılmak istenen de Frege'nin bu eleştirilere verdiği yanıtları, özellikle *Kavram ve Nesne Üzerine* başlıklı makalesinden hareketle serimlemek ve "nitelik-özellik" ayrımını, "kavram-nesne" ayrımı üzerinden açık kılmaktır.

Anahtar Kelimeler: Gottlob Frege, Kavram, Nesne, Nitelik, Özellik.

The Evaluation of Frege's "Concept-Object" Distinction Through "Quality-Qualification" Distinction in the Context of his Polemic with Kerry

Abstract

In the philosophy of Gottlob Frege, who is the founder of symbolic logic and analytical philosophy, the "concept-object" distinction extends to the "function-argument" distinction through a classification between concepts. The said distinction necessitated making a distinction between "quality and qualification" over the "concept-extent" relationship, and thanks to this distinction, a separate classification was made among the concepts. So much so that while "first level concepts" which their concepts consists of objects, are predicated on a qualification of objects; "second level concepts" which their extent consists of concepts, are predicated on a quality of the concepts. Therefore, objects fall under first-level concepts; and as to second-level concepts include first-level concepts. Kerry criticizes many of Frege's ideas in *The Foundations of Arithmetic* considering that all these Fregean distinctions lead to a conceptual confusion due to the inability to make a clear distinction between the concept and the object, and since it is accepted that such a distinction between concept and object is unnecessary. What is wanted to be done with this article is to present the answers given to these criticisms, especially the ones which based on Frege's article titled *On Concept and Object*, and to make "quality-qualification" distinction clear, with reference to the "concept-object" distinction.

Key Words: Gottlob Frege, Concept, Object, Quality, Qualification.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. dilertarhan@gmail.com
Haziran 2022 ● #17 temaşa

Giriş

Frege, felsefesinin temel problemlerinden biri olan sayal sayının mantıksal açıklamasını sunmak ve aritmetiğin temellerini görüden, metafizikten, psikolojizmden, formalizmden ve spekülatif açıklamalardan uzak salt kavramsal zeminde açıklamak isteyen özgün felsefesini, önermeler nezdinde fonksiyon – argüman; sayılar nezdinde ise kavram-kaplam ayrımına dayandırmıştır. Daha doğru bir ifadeyle “fonksiyon – argüman” ayrımını “kavram – nesne” ayrımıyla destekleyen ve kavramlarla kaplamaları arasındaki ilişki üzerinden bir kavram sınıflandırması ortaya koyan filozof, birinci düzey kavramlar ile ikinci düzey kavramlar arasında ayırım yapmıştır. Aritmetik önermelerde sayı kavramının kaplamasını teşhis etmemize yarayan ikinci düzey kavramların kaplamasının kavramlardan; birinci düzey kavramların kaplamasının ise nesnelere olduğu yönündeki kabule dayalı bu ayırım, yalnızca kaplamı oluşturan unsurlar açısından değil, ayrıca kavramların kaplamalarıyla ilişkisi açısından da bir ayırma işaret etmektedir. Öyle ki birinci düzey kavramların altına nesnelere düşerken ikinci düzey kavramlar ise kavramları içermekte; yani birinci düzey kavramların kaplamasını oluşturan nesnelere ilişkisi bir ‘altına düşme’ ilişkisi olarak kurulurken; ikinci düzey kavramların, kaplamalarını oluşturan kavramlarla ilişkisi bir ‘içerme’ ilişkisi olarak belirlenmektedir. Bu nedenle birinci düzey kavramlarda bildirilen unsur, nesnelere bir özelliği (*Eigenschaft*) kabul edilirken; ikinci düzey kavramlarda bildirilen unsur ise kavramların bir niteliği (*Merkmal*) olarak addedilir. Demek ki Frege, nesnelere özelliklerini, kavramların niteliklerinden ayırır ve kavram-kaplam ilişkisi üzerinden kavramların yüklenme biçimini birincisinde özellik, ikincisinde nitelik üzerinden tayin eder. İşte bu makalede yapılmak istenen de bu “nitelik-özellik” ayrımını, “kavram-nesne” ayrımı üzerinden değerlendirmek ve Frege’nin kavram sınıflandırmasını anlaşılır kılmak üzere bu ayrımları açık kılmaktır. Bu amaçla Frege’nin *Kavram ve Nesne Üzerine* adlı makalesi başta olmak üzere *Aritmetiğin Temelleri*, *Anlam ve Gönderim Üzerine*, *Anlam ve Gönderim Üzerine Yorumlar*, *Fonksiyon ve Kavram* gibi eserlerine atıfta bulunulmasının yanı sıra Kerry’nin 1885–1891 yılları arasında *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie* içinde yayınladığı sekiz makalenin bir kısmında yer alan Frege’ye dair kimi eleştirilere de yer verilecektir.²

1. Kerry’nin Frege’ye Eleştirilerine Genel Bir Bakış

Benno Kerry (1858-1889), 1885 – 1891 yılları arasında *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie* içinde görüsel yaşantının psikik yanı üzerine bir dizi makale yayınlamıştır. Bu sekiz makaleden ‘ikinci’³ ve ‘dördüncüsü’nde⁴ Kerry, Frege’nin *Aritmetiğin Temelleri*⁵ adlı eserine ve başka bazı yazılarına atıfta bulunmuş; yer yer Frege’ye katılmakla birlikte, genel hatlarıyla onu eleştirmiştir. Frege, Kerry’nin bu yazılarında kendisine yönelttiği eleştirilere cevaben *Kavram ve Nesne Üzerine*⁶ başlıklı makalesini yazmıştır. Kerry’nin eleştiril-

² Burada bahsi geçen sekiz makalenin *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*’nin hangi sayılarında, hangi yıllarda ve hangi sayfa aralıklarında yayımlandığı için bkz. Benno Kerry, “Über Anschauung und ihre psychische Verarbeitung” in *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*, ed. Richard Heinrich Ludwig Avenarius (Leipzig: O. R. Reiland - Verlag), (1885), 433-493; (1886), 419-467; (1887), 53-116; (1888), 249-307; (1889), 71-124 & 392-419; (1890), 317-353; (1891), 127-167.

³ Benno Kerry, “Über Anschauung und ihre psychische Verarbeitung” in *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie-10*, ed. Richard Heinrich Ludwig Avenarius (Leipzig: O.R. Reiland-Verlag, 1886), 419-467.

⁴ Benno Kerry, “Über Anschauung und ihre psychische Verarbeitung” *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie-12*, ed. Richard Heinrich Ludwig Avenarius (Leipzig: O.R. Reiland-Verlag, 1888), 249-307.

⁵ Bkz. Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, çev. H. Bülent Gözkan. (İstanbul: YKY Yayınları, 2007).

⁶ Gottlob Frege, “Über Begriff und Gegenstand” in *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie-10*, ed. Richard Heinrich Ludwig Avenarius (Leipzig: O. R. Reiland-Verlag, 1892), 192-205.

erini olgunlukla karşılayan Frege, "Kavram ve Nesne Üzerine" adlı yazısında Kerry'nin eleştirileri hakkında şöyle yazmıştır: "Bundan olsa olsa mutluluk duyabilirim ve sanıyorum ki takdir duygumu gösterebilmemin en iyi yolu, onun itiraz ettiği noktalar üzerinden tartışmayı sürdürmektir."⁷ Frege'ye göre Kerry'nin onunla, onun 'kavram' tanıtlamasını yanlış anlamış olmasından kaynaklanır. Frege, 'kavram' teriminin psikolojik ya da metafizik anlamıyla değil, mantıksal tanımıyla meşgul olmayı seçtiğinden, bu terimin diğer anlamlarıyla ilgilenmemiştir. Oysa Kerry bu ayrımı görememiştir ki Frege'nin, Kerry'nin eleştirilerini haksız bulma nedeni de budur. 'Kavram' terimini tanımlamaktan ziyade keşfettiğini ve bu keşif sonrasında keşfettiği şeye uygun bir terim olarak ona 'kavram' adını verdiğini söyleyen Frege, 'kavram' terimini, Kerry'nin anladığı şekilde kullanmamaktadır. Hatta Frege, bir 'kavram' tanımı verdiği yönündeki iddiaya da karşı çıkar, çünkü Frege'ye göre mantıksal olarak basit ifadelerin bir tanımı zaten verilemez. Ayrıca Kerry kavram içeriğini (*Begriffsinhalt*) kavram nesnesinden (*Begriffsgegenstand*) kopuk bir şeymiş gibi ele almanın imkânsız olduğunu düşünmekte, Frege ise 'kavram' (*Begriff*) ile 'nesne' (*Gegenstand*) arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır.⁸

2. Frege'de "Fonksiyon – Argüman" ve "Kavram – Nesne" Ayrımı

Frege, kavramların boşluklu (yüklemsel) doğaya sahip olmaları nedeniyle bir argümanla doldurulmaya ihtiyaç duyduklarını; nesnelere ise boşluksuz (eksiksiz) yapıda olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle "fonksiyon – argüman" (*Funktion – Argument*) ayrımı üzerinden kavramları, boşluklu fonksiyonlar; argümanları ise eksiksiz nesnelere şeklinde formüle etmektedir. Dolayısıyla 'argüman' statüsündeki unsur, bir nesne ya da kavram olabilirken argümanların oluşturduğu küme ise fonksiyonu tamamlayan 'nesne' statüsündedir. Yani argüman kümesi olarak 'değerler alanı' (*Wertverlauf*), nesnelere de oluşsa; kavramlardan da oluşsa, küme olarak fonksiyonu tamamlayan 'nesne' konumundadır. Ayrıca önermenin gönderdiği doğruluk değeri (*Wahrheitswert*) de bir 'nesne' olarak görülür. Sayı nesnelere ise bildirim içeren aritmetik tümcelerdeki ikinci düzey sayı kavramlarının tümce bağlamındaki mantıksal analizi üzerinden yakalanmaktadır. Burada sözkonusu olan durum, aslında sayı nesnelere kendisini yakalamaktan ziyade tümce bağlamında sayı sözcüğünün mantıksal analizini yaparak sayı kavramının kapsamına ulaşmaktır.

Frege, gerek sayı sayısının mantıksal açıklamasını yaparken, gerek önermelerin "fonksiyon-argüman"⁹ ayrımı üzerinden formel analizini yaparken, kavram ile nesne arasındaki ayrımı korumaya özen göstermiştir. Demek ki Frege'ye göre "kavram-terimi genellikle yüklem işlevi görürken, nesnenin yerinde duran özel ad ise özne görevini görür,"¹⁰ dolayısıyla doymamış değildir. Önermelerde 'kopula' eki olarak kullanılan "-dır" eki ise -yüklemlemenin yalnızca fiile ait olan göstergesi olarak- yer yer bir özdeşliği bildirmek için de kullanılır. Örneğin "Çoban Yıldızı, Venüs'tür" gibi bir ifade, "Çoban Yıldızı, Venüs'ten başka bir şey değildir" şeklinde de ifade edilebilir. Bu hâliyle 'kopula'nın yüklemlediği şey, artık "Venüs" nesnesi değil, "Venüs'ten başka bir şey değil" kavramıdır. Altına yalnızca "Venüs" nesnesinin düştüğü 'birinci düzey bir kavram' olarak "Venüs'ten başka bir şey olmama" kavramını niteleyen bu tümce, artık nesnenin (Venüs) nitelendiği "Çoban

⁷ Frege, "Über Begriff und Gegenstand," 192.

⁸ Frege, "Über Begriff und Gegenstand," 193.

⁹ Gottlob Frege, "Funktion und Begriff" in *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünf logische Studien*, ed. Günther Patzig (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008), 1-22.

¹⁰ Frege, *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 45.

Yıldızı, Venüs'tür" tümcesinden farklı bir tümcedir. Dolayısıyla "Venüs" sözcüğü yüklem bir parçası olabilese de tek başına gerçek bir yüklem olarak kullanılamaz.¹¹

Frege, tümcede yüklenilebilir olan işte bu ifadeleri sınıflandırarak kavram – nesne" ayrımını tümcede yüklenilebilir olan 'fonksiyon' ve yüklenilebilir olmayan 'argüman' formülasyonu üzerinden açıklamayı denemiştir. Ancak Kerry, nesne ile kavram arasına böylesine keskin bir sınır çekilemeyeceğini, nitekim Frege'nin 'ikinci düzey kavram' dediği kavramların, bizzat kavramlara yüklenmek bakımından başka bir kavramı kendisine nesne kıldığını iddia etmektedir. Fakat Frege açısından bakıldığında bir kavramın nesnesi pozisyonunda bulunmak ile nesne olmak aynı şey değildir. Daha doğru bir ifadeyle, bir kavramın başka bir kavramın altına düşmesi durumunda "birinci düzey bir kavram", "ikinci düzey bir kavram" tarafından kapsamaktadır.¹² Bu "kavram – kaplam" ilişkisi, kavramların kavramlığından hiçbir şey eksiltmez, çünkü "birinci düzey kavram"ın kaplamındaki nesnelere, "ikinci düzey kavram"ın kaplamındaki kavramları bir tutma yanlılığı, nesnelere de bir kaplamı olabileceğini düşündürür ki bu durum, Frege açısından kabul edilemez. Nasıl ki Frege, fonksiyonun boşluğunu dolduran değerler alanını, bu alan nesnelere de oluşsa, kavramlardan da oluşsa genel bir küme olarak 'nesne' statüsünde görüyorsa, aynı şekilde 'birinci düzey kavramlar'ın da bir nesne statüsünde görülebileceğini iddia eden Kerry, Frege'nin savlarına tezat bir kabulden hareket eder. Gerçi Frege'nin, nesnelere eksiksiz (boşluksuz) ve dolayısıyla da bir kaplamdan yoksun olduğu yönündeki savı, 'değerler alanını' bir küme olarak 'nesne' statüsünde görmesiyle çelişmektedir. Değerler alanı açısından bakıldığında 'nesne' statüsünde görülen bir argüman kümesi pekâlâ bir kaplama da sahiptir. Öyleyse Fregeci "kaplamdan yoksun nesne" kabulü, Frege'nin, değerler kümesini bir nesne statüsünde gören anlayışıyla gerçekten de çatışmaktadır. Bu çatışkı üzerinden Kerry, Frege'nin "kavram – nesne" ayrımını eleştirmekte ve kavram ile nesnenin geçişli olduğunu savunmaktadır. Kerry'e göre "At' kavramı kolay elde edilen bir kavramdır" önermesindeki 'At' kavramı, "kolay elde edilen bir kavram" kavramının altına düşen bir nesnedir. Oysa Frege açısından hiçbir tikel terim, kavram olamaz. Başka bir ifadeyle Frege'ye göre nesne, tikel belirli tanımlık üzerinden ifade edilirken, kavram ise belirsiz tanımlık üzerinden ifade edilir:

Benim için kavram, tekil bir yargı içeriğinin olası bir yüklemi, nesne ise böyle bir içeriğin olası öznesidir. Eğer, "Teleskopun ekseninin yönü, Dünya'nın ekseninin yönüyle aynıdır" önermesinde, "teleskopun ekseninin yönü"nü özne olarak alırsak, "Dünya'nın ekseninin yönüyle aynı olma" da yüklemidir. Bu bir kavramdır. Ancak "Dünya'nın ekseninin yönü" yüklem bir ögedir yalnızca; özne de yapılabildiğinden dolayı o bir nesnedir.¹³

Öte yandan Frege, dil ile dünyanın birbirini karşıladığına inandığından insanların sözcüklerden, tümcelerden ve dildeki ifadede anladıkları şeyin, aynı şey olduğunu kabul etme eğilimindedir. Kaldı ki zaten birbirimizi anlamamızın tek yolu dildir, dilin bizi aynı fikirlerde uzlaştırdığına da inanmazsak anlaşabilmemizin başka hiçbir yolu kalmaz. Oysa Kerry, dil zemininde mantıksal bir kuralın mutlak bir ayrıma tâbi tutulabileceğine inanmaz. Bu nedenle de kavram ile nesne arasında ontik bir ayrım olmadıkça dilde bu iki unsur birbirinden nasıl olup da bu kadar keskin bir biçimde ayırabildiği konusunda Frege'yi eleştirir.

Frege, nesneyi tikel belirli tanımlık; kavramı da belirsiz tanımlık üzerinden ifade ettiği bu ayrımı riske eden tek istisnanın, tikel olanın çoğul yerine kullanıldığı genel kavramlar olduğunu savunur. Genel kavramlar sözkonusu olduğunda kavram-terimi (*Begriffswort*), 'genel ad' pozisyonunda kullanılabilir. Öyle ki "At, dört bacaklı bir hayvandır" dendiğinde atla ilgili tikel bir durum da ifade edilmeye çalışılmaz, bilâkis buradaki

¹¹ Frege, *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 50.

¹² Frege, *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 47.

¹³ Frege, *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 160.

'At' kavramıyla, tüm 'At' türüne işaret eden genel bir şey söylenir. Dolayısıyla bu ifadede belirsiz tanımlık aracılığıyla ifade edilen anlam, belirli tanımlık üzerinden şöyle ifade edilebilirdi: "Atlar, dört bacaklı hayvanlardır". Böylece bir hayvan türünü kast eden bu genel ifadede tümel bir kullanım sözkonusudur. Frege, *Kavram ve Nesne Üzerine* başlıklı makalesinde, bu ve bunun gibi birkaç örnek üzerinden Kerry'nin, onun "kavram ve nesne" kullanımını doğru biçimde anlamadığını ileri sürmektedir.

Frege'ye göre "Berlin, bir şehirdir" ve "Vezüv, bir yanardağdır" diyebildiğimiz gibi "At, bir kavramdır" diyemememiz, bu sözcüğün kavram değerini ön plâna çıkaran bir tırnak işareti içinde kullanılmasına veya italik yazılmasına bağlıdır ki Kerry de bu konuda Frege'ye hak veriyor gibi görünmektedir. Fakat 'Berlin' ve 'Vezüv' adlarıyla ilgili bir bildirim içerirken böyle bir ayrıcalığa gerek duyulmamaktadır. Buradaki ayırım, şüphesiz ki 'Berlin' ve 'Vezüv' terimlerinin birer 'özel ad' (*Eigenname*) olmasına karşın 'At' kavramının bir türü niteliyor olmasına dayanır. Kavramlar hakkında bildirim içeren tümcelerde kavram, bir başka kavramın niteliğine (*Merkmal*) yüklenildiğinden, öznenin gönderiminin (*Bedeutung*) bir kavram (*Begriff*) olması beklenir. Fakat bu tümcelerde kavram, yüklemsel doğası gereği bu rolü üstlenemediği için bir nesne (*Gegenstand*) tarafından temsil edilir. Dolayısıyla kavram, her daim yüklem gönderimi iken nesne ise ancak öznenin gönderimi olabilir.

Kerry'nin, bilhassa *Aritmetiğin Temelleri* adlı eserindeki düşüncelerini eleştirdiği Frege, gerçekten de bu kitabı yazarken "anlam – gönderim"¹⁴ ayrımını henüz yapmadığı için önermelerde içerilen düşünceyi (*Gedanke*) onun doğruluk değeriyle (*Wahrheitswert*) bir tutma yanılığına düşmüşse de kavram ve nesne üzerinden söyledikleri değişmemiştir. Nitekim tırnak işareti içinde veya italik yazılmak suretiyle kavram değeri belirtilmek durumunda olan ifadelerin birinci düzey kavramlar olması, Kerry'nin Frege eleştirisini halâ haksız çıkarmaktadır. Frege'ye göre "F kavramı" gibi ifadeler, kavramlara değil de nesnelere gönderimde bulunur. Yukarıda verdiğimiz örneği hatırlayacak olursak "At" kavramı, başka bir kavrama değil de at türüne mensup hayvanlara (nesnelere) yüklenilen birinci düzey bir kavramdır. Dolayısıyla sayı tümcelerinin, kavramlar hakkında bildirim içeren tümceler olması ve sayı kavramlarının da ikinci düzey kavramlar statüsünde görülmesi boşuna değildir.¹⁵

Öte yandan Frege'ye göre var olma da kavramlara has bir niteliktir. Örneğin "4'ün en az bir karekökü vardır" tümcesinde içerilen varlık bildirimi ("en az bir tane vardır"), bu kavramın altına düşen nesnelere (-2' ve +2'nin) değil, "4'ün karekökü" kavramının bir niteliğini ifade eder. Yani "4'ün en az bir karekökü vardır" ifadesinde "4'ün karekökü" kavramının boş olmadığı (altına nesne düştüğü) ifade edilir. Fakat aynı "4'ün karekökü" ifadesini başka bir söylem üzerinden "4'ün karekökü" kavramı gerçekleşmiştir" şeklinde söylersek, o zaman "4'ün karekökü" kavramı bir 'özel ad' (nesne) olarak kullanılmış olur. Yani "4'ün en az bir karekökü vardır" ifadesinde "4'ün karekökü" kavramı, ikinci düzey bir kavram olarak "en az bir tane olma" kavramının altına düşer. "4'ün karekökü" kavramı gerçekleşmiştir" ifadesinde ise "4'ün karekökü kavramı", bir nesne olarak kullanılmıştır. İşte burada ifadenin kavram değeri üzerinden kullanılışının tümcede onu nesne pozisyonuna sürüklemesi, Kerry'nin nesne ile kavram arasındaki geçişlilikle kast ettiği şeyi karşılamak-

¹⁴ Gottlob Frege, "Über Sinn und Bedeutung" in *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*, Neue Folge, Band 100/1 (Leipzig: Pfeffer Verlag, 1892), 25-50.; Gottlob Frege, "Ausführungen Über Sinn und Bedeutung (1892-1895)" in *Schriften zur Logik und Sprachphilosophie*, ed. Gabriel Gottfried (Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1971), 25-34.

¹⁵ Frege, *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 48.

tadır. Fakat Frege, Kerry'nin açıklamasını tamamen kavram karmaşası olarak nitelendirmekte ve onu, kendisini doğru anlamamakla itham etmektedir.

Frege, aynı düşüncenin (*Gedanke*) farklı önermeler üzerinden ifade edilebilir olması üzerinden dilde neyin özne olarak kabul edileceğinin, düşünce tarafından belirlenmediğini savunur. Aynı düşünceyi içeren üç ayrı önerme, pekâlâ birincisi tekil (*singulärer*), ikincisi tikel (*particulärer*) ve üçüncüsü de tümel (*allgemeiner*) olmak üzere üç farklı önerme türüne mensup olabilir. Dolayısıyla aynı düşünce, farklı önermelerin kiminde nesne, kiminde de kavram statüsünde bildirilebilir. Daha doğru bir deyişle, farklı önermelerin, hakkında bildirim içerdiği ortak düşünce, kiminde nesne, kiminde kavram olarak bulunabilir. Örneğin;

1) “4 sayısı, bir şeyin karesi olma özelliğine sahiptir.”

2) “4 sayısının en az bir karekökü vardır.”

Bu iki tümce de aynı şeyi söylemektedir. Fakat ikinci tümcede, kavram hakkında söylenenler nesneyi karşılamaz. Başka bir ifadeyle, “4’ün karekökü olan en az bir şey vardır” tümcesinde veya “En az bir şey, 4’ün kareköküdür” tümcesinde kavrama dair öne sürülen bildirim, bir nesne için iddia edilemez, çünkü özel ad, yüklemel bir ifade olamaz, olsa olsa onun bir parçası olabilir. Eğer bu tip tümcelerde kavram hakkında ileri sürülen bildirim nesne için de geçerli olduğu iddia edilirse, düpedüz anlamsız tümceler kurulmuş olur. Örneğin “Jül Sezar vardır” demeye kalktığımızda da anlamsız bir şey söylemiş oluruz. “Jül Sezar adında bir insan vardır” demek, anlamlı fakat doğrulanamaz bir tümce kurmak demektir, çünkü burada belirsiz tanım-lığın içerdiği bir kavram hakkında bildirim iddiasında bulunmaktadır. Demek ki kavram hakkında bildirim içeren tümcelerde kavramın yerine ancak başka bir kavram geçebilmekte, bu nedenle de kavram hakkında öne sürülen bildirim, kati surette nesne için öne sürülemezdir.

3. Frege’de “Kavram-Kaplam” İlişkisi ve “Nitelik-Özellik” Ayrımı

Kavram ile nesne arasındaki bir diğer önemli ayrım, birinci düzey kavramlar ile ikinci düzey kavramlardaki “kavram-kaplam” ilişkisinin farklılığı konusundadır. Öyle ki birinci düzey kavramlarda kaplam, nesnelere oluşurken; ikinci düzey kavramlarda kaplam, kavramlardan oluşmaktadır. Ayrıca birinci düzey kavramların, kaplamını oluşturan nesnelere ilişkisi bir ‘altına düşme’ ilişkisi olarak görülürken, ikinci düzey kavramların, kaplamını oluşturan kavramlarla ilişkisi, bir ‘içerme’ ilişkisi olarak kabul edilmektedir. Yani nesnelere, birinci düzey kavramların ‘altına düşer’; fakat ‘birinci düzey kavramlar’, ‘ikinci düzey kavramlar’da ‘içerilir’. Bu nedenle birinci düzey kavramların, kaplamını oluşturan nesnelere ilişkisi bir ‘özellik’ (*Eigenschaft*) bildirimi; ikinci düzey kavramların, kaplamı dâhilindeki ‘birinci düzey kavramlar’ ile ilişkisi ise bir ‘nitelik’ (*Merkmal*) bildirimi olarak görülmektedir.¹⁶ Böylece birinci düzey kavramların, altına düşen nesnelere yüklenme biçimini; ikinci düzey kavramların, birinci düzey kavramlara yüklenme biçiminden ayıran filozof, ‘kavram’ ile ‘nesne’ arasında yaptığı belirgin ayrımı, ‘kavram-kaplam’ ilişkisi üzerinden pekiştirerek ‘altına düşme’ ile ‘içerme’ arasında da yapmaktadır. Öte yandan ikinci düzey kavramların altına düşen kavramlar, gönderimden yoksun kavramlar da olabilir. Yani ikinci düzey kavramlar, birinci düzey kavramları içerdiği gibi gönderimsiz kavramları da içerebilir. Bu durumda fonksiyonun değerler alanı, gönderimden yoksun en az bir kavrama sahip olduğu için fonksiyon ‘sahte özel ad’ olarak adlandırılır ve bu ‘sahte özel ad’ içinde barındıran önermeler, doğruluk değerinden yoksun kabul edilir. Örneğin “Fransa’nın şimdiki

¹⁶ Frege, *Arimetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 48.

kralının kel olduğu doğrudur" ifadesi, "Fransa'nın şimdiki kralı" sahte özel adını içermesi bakımından doğruluk değerinden yoksun bir ifadedir. Veya "202 numaralı odada oturan gergedan, şiir yazmaktadır" ifadesi, 'şiir yazan x' kavramını, '202 numaralı odada oturan gergedan' sahte özel adıyla doldurmak bakımından gönderimden yoksundur.

Frege'ye göre bir şey, hem nesnelere yüklenen bir özellik, hem de kavramlara yüklenen bir nitelik olarak kullanılabilir. Aynı şeye ait olmamak kaydıyla birinci düzey bir kavramla da ikinci düzey bir kavramla da bağlantılı olabilir. Birinci düzey kavramlar, nesnelere özelliklerinin; ikinci düzey kavramlar ise kavramların niteliklerinin taşıyıcısıdır. Örneğin "Φ olmak, Γ'ya ait bir özelliktir" demekle aynı zamanda şunu ifade etmiş oluruz: "Γ, Φ kavramının altına düşmektedir." Eğer bir Γ nesnesi Φ, X ve Ψ özelliklerine sahipse ve biz bu özelliklerin tamamını Ω'da bir araya getirebiliyorsak, bu durumda "Γ, Ω özelliğine sahiptir" demekle Γ nesnesinin, Φ, X ve Ψ özelliklerine sahip olduğunu söylemiş oluruz. O halde, Φ, X ve Ψ'yi, hem Ω kavramının nitelikleri, hem de Γ nesnesinin özellikleri olarak görebiliriz. Demek ki Γ nesnesi Φ kavramının; Φ kavramı ise Ω kavramının altında kapsanır. Yani Φ kavramı, altına nesne (Γ) düşen 'birinci düzey bir kavram' iken Ω kavramı ise başka bir kavramı (Φ) içeren 'ikinci düzey bir kavram'dır. Böylece Φ kavramı, bir özelliği; Ω kavramı ise bir niteliği bildirir. Frege, bu ayrımı "Kavram ve Nesne Üzerine"¹⁷ başlıklı makalesinde şöyle ifade etmiştir: "2, pozitif bir sayıdır"; "2, bir tam sayıdır" ve "2, 10'dan küçüktür" tümcelerinde 'tam sayı olma', 'pozitif sayı olma' ve "10'dan küçük olma" özellikleri, '2' sayı nesnesine aittir. "2, 10'dan küçük, pozitif bir tam sayıdır" tümcesinde ise tüm bu özellikler, '2' sayı kavramına ait birer 'nitelik' olarak bulunur. Daha doğru bir ifadeyle bu ikinci tümcede "10'dan küçük, pozitif tam sayı" kavramı, kendisi pozitif, tam ya da 10'dan küçük olmayan, ancak 'tam sayı olma', 'pozitif sayı olma' ve "10'dan küçük olma" niteliklerine yüklenen kavramdır. Görüldüğü gibi Frege, "kavram - nesne" ayrımından hareketle temellendirdiği "nitelik - özellik" ayrımını, "kavram - kapsam" ilişkisine dayanarak temellendirmektedir.

Frege, bahsi geçen "özellik (*Eigenschaft*) – nitelik (*Merkmal*)" ayrımının Kerry'de oldukça bulanıklaştığını iddia eder. Nitekim Kerry'ye göre "4' sayısı, '3' ve '1' sayılarının toplamından elde edilen sonuçtur" ve buradaki '4' sayısı hem kavram, hem de nesnedir. Başka bir deyişle Kerry, '4' nesne-kavramının, kendi kavramı içinde ortaya konulan nitelikleri taşıdığını söyleyerek Fregeci "kavram-nesne" ayrımını göz ardı etmiş olur. Bu ihmâl, aynı zamanda "nitelik-özellik" ayrımının, hatta Fregeci "anlam-gönderim" (*Sinn-Bedeutung*) ayrımının da göz ardı edildiğini gösterir. Kerry'nin, "4' sayı kavramı" ile "4 nesne-kavramı" arasında neye dayanarak birincisi "kavram"; ikincisi ise "nesne-kavramı" olacak şekilde bir ayrım yaptığı belli değildir. Kaldı ki zaten "nesne-kavramı" ifadesinin kendisi bile kavram ile nesne arasında korunan Fregeci ayrımın ihlâl edildiğini göstermektedir. Ayrıca "anlam-gönderim" ayrımını da göz ardı ederek '4' sayısını, '3' ile '1' sayılarının toplamı üzerinden tanımlayan Kerry, bunun anlamla değil de gönderimle ilgili bir bağıntı olduğunu görememiştir.¹⁸ Kerry, "4 sayı kavramı" ile "4 nesne-kavramı" arasında yaptığı ayrım uyarınca, bu iki ifadenin de "3 ve 1 sayılarının toplamından elde edilen sonuç" kavramının altına düştüğünü savunur. Kerry'ye göre "4 nesne-kavramı", "3 ve 1 sayılarının toplamından elde edilen sonuç" kavramının niteliği olan özelliklere sahiptir. Yalnızca bu çelişkili beyan bile "kavram ile nesne", "nitelik ile nicelik", "anlam ile gönderim" arasındaki ayrımları görememenin nasıl anlam kaymalarına yol açabileceğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca nesnenin altına düştüğü kavramla bağıntısını, kavramın altına düştüğü kavramla bağıntısından ayırt edememe tehlikesini

¹⁷ Frege, *Arimetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, 202.

¹⁸ Frege, "Über Begriff und Gegenstand," 203.

doğuran bu ihmâl, fonksiyonun doymamış yanını (boş yüklemel bildirim); fonksiyon boşluğunu dolduran argümanla bir tutma hatasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Frege'nin nitelik ile özellik arasında yaptığı ayırım, hem kavram sınıflandırması, hem de kavram-nesne ayırımını pekiştirmek bakımından önem arz eden bir ayırımdır.

Sonuç

Frege'ye göre " $f_{(x)} \rightarrow y$ " türündeki fonksiyonel bir ifade üzerinden formüle ettiğimizde herhangi bir önerme, yüklemel yapıdaki boşluklu bir fonksiyon ile kategorize edilmektedir. "Boş x" veya " $f_{(x)}$ " şeklinde bir argümanla doldurulmayı talep eden her kavram, bir argümanla doldurulması hâlinde 'önerme' niteliği taşımakta; aksi hâlde tamamlanmamış bir kavram olarak kalmakta ve bu kavramın içinde yer aldığı tümceler de doğruluk değerinden yoksun kabul edilmektedir. Dolayısıyla 'x' yerine gelebilecek tüm değerler, " $f_{(x)}$ " türündeki doymamış bir fonksiyonu (*ungesättigte Funktion*), doymuş bir fonksiyona (*gesättigte Funktion*) dönüştüren argümanlardır. Frege, doymuş ve doymamış fonksiyonları 'kavram' statüsünde görürken doymamış fonksiyonların boşluğunu dolduran değerler kümesini ise 'nesne' statüsünde görmektedir. Yani değerlerin kendisi 'nesne' olabileceği gibi 'kavram' da olabilmesine karşın tüm bu değerlerden oluşan kümenin kendisi 'nesne' kabul edilmektedir. Eğer doymamış bir fonksiyonun kaplamı nesnelere oluşuyorsa, 'birinci düzey kavram'; kaplamı kavramlardan oluşuyorsa 'ikinci düzey kavram' olarak görülmektedir. İşte tam da burada Kerry'nin Frege'ye yönelttiği eleştiriyi karşılarız: Kerry'e göre, fonksiyonları tamamlayan argümanlar kavram da olsa, nesne de olsa her iki durumda da mademki Frege bu argümanlar kümesini 'nesne' kabul ediyor, öyleyse zaten kaplamı kavram olan hiçbir fonksiyondan söz edilemez ki ikinci düzey kavramlar mümkün olabilsin. Bir fonksiyon, kaplamı kavramlardan da oluşsa bu kavramlardan oluşan değerler kümesi her helükârda 'nesne' kabul edildiğine göre her daim 'birinci düzey bir kavram' olmak durumundadır, çünkü zaten argümanlar kümesi, elemanlarının türüne bakılmaksızın 'nesne' kabul edilir. Kaldı ki zaten Kerry'e göre nesne ile kavram arasında bu kadar keskin bir ayırım yapmaya gerek yoktur.

Frege'nin buradaki itirazı ise Kerry'nin meseleyi tamamen yanlış anladığı yönündedir. Çünkü Frege, 'nesne' olarak 'argümanlar / değerler kümesi' kabulünü, yalnızca birinci düzey kavramlar için ileri sürmektedir. Yani Frege'ye göre kaplamı ister 'genel ad' statüsündeki nesnelere, ister 'özel ad'lerden oluşsun, birinci düzey kavramların 'doymuş fonksiyonlar' olabilmesini sağlayan değerler kümesi her hâlükârda 'nesne' statüsündedir. Burada 'genel ad' teriminin yer yer 'kavram-terimi' ile geçişli kullanılması durumunu da kapsayarak her iki durumda da birinci düzey kavramların bir nesnenin özelliğine yüklemelen kavramlar olduğu kabulü hâkimdir. İkinci düzey kavramlar sözkonusu olduğunda ise fonksiyon boşluğunu dolduran kavramlar kümesi, doğrudan fonksiyon tarafından nitelenen yüklemel nitelikteki kavramlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla burada kavramının kaplamını 'nesne' mi, yoksa 'kavram' mı olarak niteleyeceğimizden ziyade kavramın kaplamındaki unsurların nesnelere mi yoksa kavramlardan mı oluştuğu sorusu önem kazanmaktadır. Frege'ye göre tanımlar değil, kaplamalar üzerinden düşünmek her daim daha güvenilir bilgi sağlayacağı için, bu konuda da kaplamı nesnelere oluşan kavramlara 'birinci düzey-'; kaplamı kavramlardan oluşan kavramlara da 'ikinci düzey kavramlar' demek yeterli olacaktır. Fakat Kerry buradaki terminolojik karmaşayı tutarsız bularak Frege'nin kavram ile nesneyi birbirine karıştırdığını iddia eder ki Frege'nin de kendisine yönelik karşı-savı aynı eleştiriyi Kerry için öne sürmektedir! Nitekim kavram ile nesne arasında net bir ayırım

yapamamış ve zaten böyle bir ayrımı kesinkes elzem de görmemiş olan Kerry'nin bu ayrımın muğlaklığı üzerinden Frege'yi eleştiriyor olması, tutarsız görülmektedir.

Kaynakça

- Frege, Gottlob. "Ausführungen Über Sinn und Bedeutung (1892-1895)" in *Schriften zur Logik und Sprachphilosophie*, Editör: Gabriel Gottfried, 25-34. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1971.
- Frege, Gottlob. "Funktion und Begriff" in *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünflogische Studien*, Editör: Günther Patzig, 1-22. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.
- Frege, Gottlob. "Über Begriff und Gegenstand" in *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie-10*, Editör: Richard Heinrich Ludwig Avenarius, 192-205. Leipzig: O.R. Reisland-Verlag, 1892.
- Frege, Gottlob. "Über Sinn und Bedeutung" in *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*, Neue Folge, Band 100/1, 25-50. Leipzig: Pfeffer Verlag, 1892.
- Frege, Gottlob. *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*. Çeviren: H. Bülent Gözkan, İstanbul: YKY Yayınları, 2007.
- Kerry, Benno. "Über Anschauung und ihre psychische Verarbeitung" in *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie-10*, Editör: Richard Heinrich Ludwig Avenarius, 419-467. Leipzig: O.R. Reisland-Verlag, 1886.
- Kerry, Benno. "Über Anschauung und ihre psychische Verarbeitung" in *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie-12*, Editör: Richard Heinrich Ludwig Avenarius, 249-307. Leipzig: O.R. Reisland-Verlag, 1888.